

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Інститут підвищення кваліфікації, перепідготовки
Кафедра наукових основ управління і психології

Модернізація освітнього процесу в Інституті підвищення кваліфікації, перепідготовки

Харків
2016

**Практика застосування психодіагностичного інструментарію
в науково-дослідній роботі слухачів ІПО з проблематики психології сім'ї**

Крамченкова В. О.

Проблематика психології сім'ї та сімейних стосунків є тією галуззю, яка досить часто викликає науково-дослідницький інтерес слухачів ІПО, що обумовлює вибір теми дипломної роботи. Найбільш популярними є тематика батьківсько-дитячих стосунків на різних етапах онтогенезу та психологічній вплив сім'ї на розвиток дитини, тематика подружніх стосунків, зокрема умови задоволеності шлюбом та шлюбні очікування, система уявлень про шлюбного партнера та ін. Менш частою є тематика науково-дослідних робіт пов'язаних із шлюбним вибором та проблемою психологічної близькості - самотності у чоловіче - жіночих стосунках.

У останні десятиліття сучасна сім'я в більшості країн світу зазнає серйозних змін. За даними літератури можна виділити загальні риси, властиві сім'ям в сучасному суспільстві: падіння народжуваності, ускладнення міжособистісних стосунків, зростання розлучень і, отже, зростання числа неповних сімей і сімей з нерідними батьками, широке поширення позашлюбних народжень. У нашій країні гостро стоять соціальні проблеми сім'ї: зниження її матеріального рівня, погіршення фізичного і психічного стану здоров'я дітей і батьків, збільшення числа самотніх літніх чоловіків і жінок. При цьому особливого значення набувають труднощі вивчення сімейних відносин, які пов'язані зі складністю родини як соціальної й психологічної системи; з відсутністю єдиного підходу до проблем родини, єдиного розуміння її сутності й структури; із проблемою розробки й впровадження методичного інструментарію, що не завдає шкоди респондентам і їхнім сімейним відносинам; із впливом самого факту участі випробуваних у дослідженні на їхні взаємини й психічний стан; з характером впливу дослідника на спосіб життя в родині, близькість та інтимні відносини.

Завдання вивчення і діагностики порушень сім'ї є дуже складним. У

основі цього лежать наступні обставини.

1. Складність сім'ї як соціальної і психологічної системи. Сім'я включає велике число всіляких стосунків і взаємозв'язків, для формування яких мають значення індивідуально-типологічні і особові особливості її членів; характер її соціального оточення; культурні норми, звичаї, традиції; соціально-економічні умови проживання.

2. Відсутність єдиного підходу до дослідження сім'ї і єдиного розуміння її суті. До теперішнього часу ще не вироблена загальна теорія, яка могла б стати основою для вивчення сім'ї. Замість неї є значна кількість шкіл, течій і напрямів з різними, нерідко важко порівнянними підходами до вивчення сімейної проблематики і сімейної психотерапії. Особливо це характерно для нашої країни, в якій психологія і психотерапія сім'ї знаходяться на початковому етапі свого розвитку.

3. Предметом вивчення психології і психотерапії сім'ї є та сфера соціального життя, яка схильна до впливу соціальних стереотипів. Отже, на формування уявлень про сім'ю значний вплив робить буденний досвід.

4. Скритність (інтимність) багатьох подій, що відбуваються в сім'ї, а також їх мінливість і відсутність чітких контурів.

Діагностика сім'ї - обов'язковий елемент емпіричного дослідження у рамках дипломної роботи. Враховуючи складність проблем, які переживає сучасна сім'я, постійну мінливість її структури і характеристик, нині необхідно перейти від окремих діагностичних процедур до здійснення діагностичного комплексу дослідження сім'ї.

Суть створення діагностичного комплексу соціально-психологічного дослідження сім'ї полягає в комплексному використанні усіх джерел даних про процеси і події сімейного життя, що носять як природний характер (інформація, пропонована членами сім'ї за власною ініціативою; безпосереднє і опосередковане спостереження, твори і графічні роботи дітей про сім'ю і так далі), так і отриманих в ході спеціально організованого дослідження (опитування, анкетування, метод експертних оцінок, біографічний метод,

психологічні методики на виявлення показників внутрішньосімейних стосунків і так далі).

Оскільки сім'я - це складна система, психолог-дослідник повинен брати до уваги підсистеми усередині сім'ї, стосунки між індивідами і підсистемами.

Шлюбна підсистема (чоловік-дружина). Психологові важливо бачити особливості взаємин між чоловіком і дружиною в сім'ї, здатність подружжя підтримувати один одного. З одного боку, ця підсистема багато в чому визначає мікроклімат сім'ї; з іншої - це чинник, який надалі може грати істотну роль у вибудовуванні дитиною власних статевих ролей. Ця підсистема - одна з найбільш складних для вивчення, вона багато в чому прихована від очей сторонніх. Неодмінною умовою результативної діагностики є встановлення партнерських стосунків психолога з подружжям. Діагностику доцільно реалізовувати із використанням методики виявлення уявлень про ролеву структуру їх сім'ї (Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская), методики «Сімейно-обумовлений стан» (Е. Ейдемиллер, В. Юстицкис), визначення узгодженості сімейних цінностей і ролевих установок в подружній парі (А. Н. Волкова), діагностики енергофізіологічної сумісності зі шлюбним партнером, опитувальника «Шкала любові і симпатії» (З. Рубин, модифікація Л. Я. Гозман, Ю. Е. Алешина), опитувальника «Вимір установок в подружній парі» (Ю. Е. Алешина), опитувальника «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» СОМО (С. В. Духновский), тест-опитувальника задоволеності шлюбом (В. В. Столин, Т. Л. Романова, Г. П. Бутенко), шкали задоволеності шлюбом (М. Панькина), тесту «Особливості спілкування між подружжям» (Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская), тесту «Діагностика типу міжособистісних стосунків» (Т. Лири), варіанту методики «Незакінчені речення» - «Мій лист про подружжя» (С. А. Белорусова), методики непрямой оцінки показників задоволеності шлюбом «Розповідь про зустріч подружжя» (Дж. Готтмана), тесту «Характер взаємодії подружжя в конфлікті» (Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская), опитувальника «Реакції подружжя на конфлікт» (А. С. Кочарян), опитувальника «Аналіз сімейної

тривоги» (Е. Г. Ейдемиллер, В. В. Юстицкис), опитувальника установок до сексу (Г. Айзенк), тесту подружньої сумісності (А. Добрович), методики оцінки сексуального профілю.

Батьківська підсистема (мати - батько). Психолог-дослідник концентрує увагу на взаємодії шлюбної пари в якості батьків, прийняті в сім'ї норми взаємин: мати-діти, батько-діти, стиль батьківського відношення. Виховний потенціал сім'ї багато в чому визначається змістом і характером функціонування батьківської підсистеми. Помилки, які допускають батьки, їх спотворені ціннісні установки, протиріччя в системах вимог і багато інших чинників у результаті визначають десоціалізуючий вплив сім'ї на дитину. Діагностика батьківських установок та дитячо-батьківських стосунків реалізується із застосуванням методик батьківський твір «Історія життя моєї дитини»; опитувач батьківських стосунків (А. Я. Варга, В. В. Столін); дорослий тематичний апперцептивний тест (ТАТ); мальований апперцептивний тест (Л. Н. Собчик); опитувач стилю батьківського виховання АСВ (Е. Г. Ейдемиллер, В. В. Юстицкис); опитувач батьківських установок PARY; опитувач емоційних стосунків в сім'ї ОДРЭВ (Е. І. Захаров); опитувач «Структура батьківського відношення» (Е. О. Смирнов, М. В. Биков); шкала батьківської заклопотаності; методика «Уявлення про ідеального батька» (Р. Г. Овчарова).

Підсистема «брати - сестри». Психолог-дослідник концентрує увагу на стосунках дітей, особливостях виконання соціальної ролі кожною дитиною, розподілі обов'язків між братами і сестрами. Стосунки між дітьми в сім'ї - незамінний досвід спілкування і взаємодії тривалого характеру, коли обов'язкові розподіл обов'язків, терпимість, вміння вирішувати і попереджати конфлікти, ділити турботу і увагу дорослих. Для більшості дітей ці стосунки на тривалий період набувають характеру найбільш значущих. Проте тут прихований значний потенціал десоціалізуючого впливу (стосунки підпорядкування, «сімейна дідівщина», моральне і психологічне насильство, конкурентне протистояння і багато що інше). Для вивчення системи стосунків і

взаємодій «брати-сестри» також можуть бути використані психологічні методики міжособистісного спілкування.

Підсистема «батьки - діти». Психологові-дослідникові необхідно визначити специфічні риси взаємодії між батьками і дітьми, межі влади, свободи і відповідальності, що стали нормою цих стосунків. Взаємодія і стосунки дитини з батьками - один з найбільш частих предметів дослідницьких робіт слухачів ІПО. Саме тут приховано джерело більшості конфліктів, що порушують нормальну течію як сімейного життя в цілому, так і життєдіяльності дитини як самостійної істоти. Необхідно поєднувати методи прямої дії (психологічні тести) і непрямого (наприклад, метод експертних оцінок, ігрові методики моделювання стосунків, рішення завдань і ситуацій, пов'язаних з розумінням сенсу життя у рамках спеціальних занять, біографічний метод та ін.).

При цьому батьківсько-дитяча підсистема може бути вивчена з точки зору дитини та стосунків у діаді «батько-дитина». Для діагностики дитячо-батьківських стосунків очима дитини використовують проєктивний тест «Малюнок сім'ї» і його модифікації: «Малюнок сім'ї» за Л. Корманом, «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса і С. Кауфмана, «Динамічний малюнок сім'ї», «Сім'я тварин»; малюнок будинку; малюнок «Світ мами, світ тато»; дитячий тест «Діагностика емоційних стосунків в сім'ї Е. Бене-Антони; дитяча проєктивна методика Р. Жилія; дитячий апперцептивний тест (САТ); методика «Казки Дюсса»; проєктивна методика для старшокласників «Альбом мого життя»; діагностична бесіда «Моє коло спілкування» (Т. Ю. Андрущенко); опитувальник «Підлітки про батьків» (Л. І. Вассерман, І. А. Горьковая, Е. Е. Ромиціна); методика «Дитячо-батьківські стосунки підлітків» (П. Трояновская); методика діагностики суб'єктивної оцінки міжособистісних стосунків дитини (Н. Я. Семаго); різні варіанти методики «Незавершені речення».

Для дослідження стосунків у діаді «батько-дитина» найчастіше застосовують методику «Архітектор-будівельник»; методику «Спільне

складання куба Лінка»; пробу на спільну діяльність; опитувач «Взаємодія батька з дитиною» (І. М. Марківська); методика «Дитячо-батьківські стосунки підлітків» ДРОП (О. А. Карабанова, П. В. Трояновская); методика «Діагностика змісту спілкування дітей з близькими дорослими» (Т. Ю. Андрущенко і Г. М. Шашлова)

Важливо враховувати роль родичів, які можуть і не жити з сім'єю під одним дахом (бабуся, дід, тітка і так далі), і осіб, які не є родичами по крові, але чинять вплив на сім'ю і окремих її членів.

Найбільш новим підходом до емпіричного дослідження сім'ї є системний підхід, який є найбільш перспективним, але найменш методологічно та інструментально розробленим. У 1980-х рр. стався так званий «конструктивний переворот», що направив сімейну терапію на шлях системного мислення. Цей перехід передбачає, щоб вживаний діагностичний і інтерпретаційний інструментарій не занадто «заморожував» динаміку сім'ї, що самоорганізується. Було з'ясовано, що для збору діагностичної інформації про сім'ю і інші соціальні системи мають бути розглянуті принаймні три організаційних рівнях: індивідуальний, міжособистісний і рівень усієї системи.

При застосуванні системного підходу до емпіричного наукового дослідження сімейної проблематики доцільно використовувати сучасні методики, а саме сімейна генограма, інтерв'ю за генограмою, сімейна соціограма, карта сім'ї, методика «Скульптура сім'ї» (В. Сатір), методика «Сімейний простір», методика «Лінія життя сім'ї», діагностика внутрішньосімейних стосунків за допомогою проектної методики «Три дерева», сімейна дошка, системний тест Геринга, опитувач «Конструктивно-деструктивна сім'я» КДС (Е. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис), шкала сімейного оточення ШСО, тест «Діагностика згуртованості і гнучкості сімейної системи» FACES-3 (Е. Г. Эйдемиллер). Більшість методик цього класу було розроблено для застосування у консультативно-терапевтичній практиці, що з одного боку надає високу варіативність та більшу точність сімейного діагнозу та утруднює їх використання для науково-дослідної роботи – з іншого.

Одним з змістовніших інструментів збору інформації про сім'ю являється генограма (М. Bowen, А.В. Черніков), яка є формою графічного сімейного родоводу та слугує для аналізу сімейної історії з позицій системної сімейної психотерапії. На генограмі особливим чином, - за допомогою спеціальних знаків - записується інформація про членів сім'ї принаймні в трьох поколіннях. Генограму складає психолог або психолог з активною участю членів (члена) сім'ї. У будь-якому випадку на матеріалі генограмми проводиться детальне інтерв'ю. Генограмми показують сімейну інформацію графічно, що дозволяє швидко побачити складні сімейні патерни, і є багатим джерелом гіпотез про те, як проблеми можуть бути пов'язані з сімейним контекстом. Крім того, генограма є коротким резюме і дозволяє фахівцеві швидко сприйняти велику кількість інформації про сім'ю і отримати уявлення про її потенційні проблеми. Незважаючи на складність і різноманітність сімейних взаємодій, які до того ж змінюються з часом, вивчення сімейної історії дозволяє простежити передачу певних форм взаємин від покоління до покоління.

Генограма дозволяє графічно діагностувати систему комунікацій в сім'ї і взаємин між її членами. Проте головною сферою її застосування є вивчення сімейних історій (тем) - специфічних, таких, що несуть емоційне навантаження проблем, навколо яких формується конфлікт, що періодично повторюється в сім'ї. Сімейна тема визначає спосіб організації життєвих подій і зовні проявляється в стереотипах поведінки, які відтворюються із покоління в покоління (схильність бути в шлюбі або в безшлюбності, мати або не мати дітей і ін.).

Системний підхід припускає, що люди організують свою поведінку усередині сім'ї відповідно до покоління, віку, статі, структурних і комунікативних параметрів системи. Структура батьківської сім'ї чинить вплив на патерни взаємин і тип сім'ї, яку створює наступне покоління. Згідно з основною гіпотезою, патерни взаємин попередніх поколінь дають моделі для сімейного функціонування в наступних поколіннях.

Системний підхід дозволяє об'єднати поточний і історичний контекст

сім'ї. Генограма допомагає дослідникові простежити «течію тривоги» через покоління і її перетин з поточним сімейним контекстом. При аналізі сімейної історії психолог спирається на такі основні категорії.

- Порядок народження, стать і різниця у віці між дітьми.

Моделі поведінки людей багато в чому визначаються тим, чи були вони старшими, середніми, молодшими або єдиними дітьми в сім'ї. Люди, що займають однакове положення в батьківській сім'ї по порядку народження, мають дуже близькі патерни поведінки у власній сім'ї. Важливою моделлю є також взаємини батьків подружжя.

- Збіг життєвих подій.

Під ключовими життєвими подіями в генограмі розуміють народження, смерть, брак, розлучення і тимчасовий розподіл, переїзд, серйозні захворювання, зміни у взаєминах, в кар'єрі, зміна місця роботи і учбових закладів, серйозні невдачі і успіхи і так далі.

Виділяють 4 типи збігів :

1. Збіг важливої життєвої події в сім'ї з початком розвитку або загострення симптому у якого-небудь її члена. Типовим прикладом цього виду збігу є вікова агресія дитини після народження молодшого брата або сестри.

2. Групування важливих життєвих подій в перехідний між стадіями життєвого циклу період. У цей період сім'ї особливо уразливі.

3. Реакція на річницю і збіг подій за типом «вікового рубежу».

4. Збіг ряду подій з народженням дитини може зробити його положення в сім'ї особливим. Навпаки, дитина, що народилася «не вчасно», коли сім'я не була до цього готова, може нести на собі відбиток прихованого відкидання. Втрата старшої дитини передає його функції наступному, роблячи його надією сім'ї.

- Повторення патернів функціонування в наступних поколіннях.

Безліч симптоматичних патернів, таких як залежності, фізичні симптоми, насильство і суїциди, схильні відтворюватися з покоління в покоління. Виявлення і дослідження таких патернів може допомогти сім'ї краще зрозуміти

використовувані способи адаптації і знайти альтернативи, щоб уникнути повторення неприємних моделей в сьогоденні і в майбутньому. Спадщина «сімейних програм» може чинити вплив на очікування і вибори в сьогоденні. Вибір життєвого шляху також може відштовхуватися від життєвого досвіду і інтересів попередніх поколінь.

- Тріангуляція як модель передачі патернів взаємин.

Аналізуючи генограму, можна побачити повторення динамічних взаємин. Існування діади нестійке, тому пара має тенденцію втягувати третього для стабілізації своїх взаємин. Тріангуляцію вважають основним механізмом передачі патернів взаємин від покоління до покоління. Однією з терапевтичних стратегій при цьому є відмова від трикутника, робота над рішенням проблем діади безпосередньо один з одним. Якщо подружжя має дистантні або конфліктні стосунки, то їх діти повторять ці моделі дистанційованого шлюбу.

Таким чином, використання методу генограми дає можливість психологу вивчити сімейну історію, простежити передачу певних форм взаємин від покоління до покоління, виявити існуючі конфліктні стереотипи поведінки, а також допомогти відпрацювати і відреагувати їх в психічному змісті особистості.

Методика «Лінія життя сім'ї» бере початок від індивідуальної методики, розробленої подружжям Крониками, - «Твоя лінія життя». «Лінія життя сім'ї», або «Лінія часу» (А.В. Черников), досить проста: по горизонталі прокреслюється лінія часу з відміткою років, місяців і навіть днів - на розсуд психолога. Проводяться вертикальні лінії, і над ними надписуються події життєвого циклу сім'ї. Наприклад: «Перше знайомство з Інною», «Одружилися», «Перша сварка» і інш. Ця методика дозволяє організувати важко порівнянну інформацію про сімейну історію в зручнішій графічній формі. Події сімейної історії можуть вводити як самі члени сім'ї, так і психолог. Окрім простого варіанту «Лінію часу» можна використовувати, об'єднуючи її із способами зображення сімейної структури і взаємин в сім'ї, тобто з елементами генограми. Це дозволяє відбити хід змін найважливіших параметрів сімейної

системи в часі.

При застосуванні методики «Сімейна соціограма», піддослідному пропонується намалювати коло і в ньому себе і членів своєї родини у формі кружків, підписуючи їх так, щоб було зрозуміло, хто з членів сім'ї де розміщений. Результати проєктивного тесту «Сімейна соціограма», який виконують всі члени родини, піддаються аналізу за такими критеріями:

- кількістю членів сім'ї, що потрапили у площину кола;
- розміром кружків, що свідчить про значущість членів сім'ї для піддослідного;
- розміщенням кружків один щодо одного у площині тестового поля кола;
- відстанню між кружками, що визначає психологічну відстань між членами сім'ї.

Метод скульптур. Під методом скульптур розуміється процес розставлення, в ході якого реальні учасники, наприклад члени сім'ї або особи, що заміщають їх, зображують дану соціальну систему в деякому просторі. Першими формами таких розставлень були ролеве програвання і інсценування в психодрамі. Серед сімейних психологів до цих методів тяжіли послідовники традицій гештальттеорії і гуманістичній психології. До них передусім відноситься орієнтована на розвиток сімейна терапія В. Сатир. Частково до них можна віднести структурну техніку С. Минухіна. Як і в усій соціометричній техніці (в першу чергу в соціограмах), в розставленнях беруть участь «реальні» дійові особи в якості протагоністів. Учасниками розставлень можуть стати як самі члени системи, так і представники (як, наприклад, в методиці Б. Хеллінгера), що заміщають їх. Серед переваг цієї техніки варто відмітити той факт, що особи, що беруть участь в розставленні, переживають ситуацію безпосередньо. «Реальні» розставлення надають в той же час мало можливостей для емоційного дистанціювання. Таким чином, вказана перевага легко може стати недоліком з непередбаченими наслідками: людина діє під враженням від сили тяжіння ритуальної групової дії, в якій були публічно використані його

потреби з метою привнести «оздоровлення». Методика «Сімейна скульптура» яка спочатку була призначена для психотерапевтичної практики з сім'ями, стала використовуватися для визначення міри емоційної близькості і дистанції в сім'ях, можливих відмінностей між представленнями учасників розставлення, відмінностей у впливі окремих членів сім'ї на розставлення і об'єм бажаних змін.

Методика «Сімейна дошка». Концепт «Сімейна дошка» висунула робоча група під керівництвом К. Людевіга. Психологи поставили перед собою мету: отримати простий в застосуванні і по можливості концептуально незалежний інструмент для дослідження, виміру і документування процесів сімейної терапії, який дозволяв би фіксувати сімейну динаміку, не вдаючись до методів аналітичної психодіагностики. Використання «Сімейної дошки» показало, що вона виявилася застосовною не лише для початкової мети, але і в багатьох інших областях, що мають відношення до сім'ї. «Сімейна дошка» була створена у вигляді настільної гри. Вона є мініатюрною версією сімейної скульптури. На відміну від «живих» сімейних скульптур (В.Сатир) розставлення на дошці створює символічний, так званий «віртуальний» комунікативний рівень і відбиває відмінність стосунків до кожного «реального» персонажа. Таким чином, вона надає нову і особливу можливість для метакомунікацій усередині досліджуваної сімейної системи. Завдяки слабкій структурованості матеріалу «Сімейна дошка» допускає велику різноманітність в постановці питань. Розставлення фігур можна змінювати залежно від цілей сесії, і при цьому вдається уникнути ризику, що учасники будуть схильні до психічної і фізичної напруги. «Сімейна дошка» є прекрасним засобом для дослідження актуальних проблем сім'ї, а також для реконструкції подій минулого і конкретизації образів майбутнього.

Процедура проведення обстеження передбачає інтерпретацію розставлення за допомогою «Сімейної дошки» залежить від завдань дослідження.

Фаза 1. Стандартне розставлення. Фігури пропонуються в тому виді, в якому вони знаходяться в коробці. Після отримання інструкції учасники мають

стільки часу, скільки їм необхідно для створення розставлення, що задовольняє їх. Після закінчення розставлення їм задаються питання.

1. Кого представляють ті або інші фігури?
2. Що ви хотіли зображувати?
3. Що означають ті або інші параметри фігур (розмір, форма, розміщення на поверхні, відстані, напрям погляду, окремі підсистеми і загальна картина розташування фігур)?

На цьому обстеження може закінчуватися або перейти до наступного етапу.

Фаза 2. Фаза інтервенцій. Типовою інтервенцією є «Видалення», наприклад: важливу, вирішальну фігуру можна переставити на зовнішнє поле, рухаючи її в напрямі, зворотному її погляду. Учасникові після цього пропонується відреагувати на цю інтервенцію і пояснити, що означає для нього це видалення.

Фаза 3. Динамічна гра. Дослідник може здійснювати різні перестановки і спостерігати, яку реакцію вони викликають у клієнта. Цей процес цілком відповідає «діалогу без слів». Під час проведення усіх цих інтервенцій важливо звертати увагу на те, щоб кількість навантаження залишалася дозованою для учасників. Як правило, сприятливо розцінюється, якщо до закінчення розміщувального процесу напруга спадає, тоді клієнтові ще раз пропонується відновити початкову картину або своє бачення ідеальної картини. Ця гра, природно, недопустима в тих випадках, коли розставлення на сімейній дошці застосовується у кінці сесії як завершальна інтервенція. При роботі з парами або будь-якими іншими системами, що включають декілька осіб, було б переважно, щоб учасники могли створювати свої розставлення персонально, тоді у них буде можливість порівняти розставлення один з одним.

Фаза 4. Документування, розставлення повинні бути зафіксовані з необхідною точністю.

Системний тест Геринга (FAST) є розвитком методики «Сімейна дошка» і відноситься до класу техніки розставлень із застосуванням заміщаючих фігур

для членів сім'ї. Тест Геринга створювався на підставі структурної моделі сім'ї. За допомогою тривимірного розставлення на дошці, розділеній на квадрати, тест дозволяє виміряти міру близькості і ієрархії взаємно незалежним і очевидним способом. Щоб уникнути неоднозначності при розставленні і оцінюванні, випробовуваним дається інструкція, в якій пояснюється значення різних параметрів пропонованого інструментарію. Емоційна близькість між членами сім'ї представлена тут як дистанція між фігурами. Гнучкість сімейної структури також може бути об'єктивно виміряна шляхом оцінки, наприклад, змін в розставленні сім'ї до, в час і після конфлікту. Стосунки влади вдало моделюються в тесті різною висотою фігурок. Велика кількість досліджень, проведених з сім'ями, підтвердила, що ці три показники досить точно і цілісно відбивають сприйняття клієнтами стосунків в сім'ї.

Процедура проведення FAST багато в чому подібна до процедури проведення методики «Сімейна дошка» і складається з чотирьох етапів.

Етап 1. Збір короткого анамнезу про сім'ю: кількість членів сім'ї, їх вік, соціальний статус, чи страждали вони психічними розладами і іншими хронічними захворюваннями, чи були госпіталізації і так далі

Етап 2. Фіксація сімейних репрезентацій одного випробовуваного або усієї сім'ї, як в груповому варіанті. Дослідник на спеціальному бланку відбиває розставлення фігур в типовій, конфліктній і ідеальній сімейних ситуаціях.

Етап 3. Фіксація спостережень за поведінкою випробовуваного під час проведення тесту. З чиєї фігури почав? Що викликало коливання, спонтанні зауваження? І так далі.

Етап 4. Інтерв'ю після кожної репрезентації.

Аналіз і інтерпретація тесту ведуться відносно усієї сім'ї в цілому і двох її підсистем окремо - подружньою і дитячою. Існують норми, отримані в результаті дослідження американських і західноєвропейських сімей, відносно міри згуртованості і ієрархії. Розрізняють низький, середній і високий рівень цих параметрів. Відповідно до цього визначається збалансованість підсистем і сім'ї в цілому. Окрім цього, тест відбиває наявність таких структурних

порушень, як перевернута ієрархія (висота фігурки дитини рівна або вище за висоту фігурки одного або обох батьків) і коаліції між поколіннями (відстань між фігурками батьків більша, ніж між дитиною і одним з батьків). Для додаткового дослідження взаємин в сім'ї в тесті є кольорові фігурки трьох кольорів, за допомогою яких випробовуваний може підкреслити різницю в поведінці і характері різних членів сім'ї.

Розглядаючи шляхи розвитку сімейних діагностичних методів можна виділити методи клінічної діагностики і емпіричні діагностичні методи. До клінічних методів відносять клінічну сімейну бесіду і скульптурне розставлення; до емпіричних методів – стандартизовані сімейні інтерв'ю, процедури спостереження і цілий ряд шкал та опитувальників.

На підставі цієї моделі Д. Олсон і його колеги створили різні версії опитувачів FACES (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales). Цей інструментарій давав можливість відрізнити «дисфункціональні сім'ї», які відповідали екстремальним типам сімей, від тих, що «нормально функціонують». Шкали FACES дозволяють швидко, ефективно і достовірно оцінити процеси, що відбуваються в сімейній системі, і намітити мішені психотерапевтичного втручання. Методика розроблена для оцінки двох основних параметрів в «круговій моделі» функціонування сім'ї - сімейній згуртованості і сімейній адаптації та дозволяє визначити 16 типів сімейних систем. Чотири з них є помірними по обох рівнях і називаються збалансованими. Чотири є екстремальними, оскільки мають крайні показники по обох рівнях. Вісім типів відносяться до середніх: один з параметрів тут екстремального рівня, а інший - збалансованого.

Опитувальник самооцінки спроектований таким чином, що дозволяє оцінити те, як члени сім'ї зараз сприймають свою сім'ю і який би вони хотіли її бачити. Розбіжність між реальним сприйняттям і ідеалом визначає ступінь задоволеності існуючою сімейною системою. «Ідеал» дає інформацію про напрям і ступінь змін в сімейному функціонуванні, які хотів би здійснити кожен випробовуваний. Чим більше розбіжність між ідеалом і реальним.

Шкали FACES є найбільш використовуваним методом досліджень сімейної системи.

Таким чином, використання сучасного психодіагностичного інструментарію у науково-дослідній роботі слухачів ПО з проблематики психології сім потребує ретельного вивчення не тільки відповідних методик, а і теоретичних основ системної сімейної психології та психотерапії.

Література

1. Андреева Т. В. Семейная психология / Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2005. – 244с.
2. Елизаров А. Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования / А. Н. Елизаров. – М.: Ось-89. 2007. – 352 с.
3. Защирина О. В. Психология семьи и больной ребенок / О. В. Защирина, И. В. Добряков. – СПб : Речь, 2007. – 400 с.
4. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений / Е. П. Ильин. – СПб : Питер, 2010. – 576 с.
5. Калинина Р. Р. Введение в психологию семейных отношений / Р. Р. Калинина. – СПб. : Речь, 2008 – 351 с.
6. Кошкин К. А. Семейная психотерапия. Диагностика и системные модели / К. А. Кошкин. – М.: Издательство Московского гештальт-института, 2005. – 327 с.
7. Куртышева М. А. Как сохранить психологическое здоровье семьи. Практическая психология / М. А. Куртышева. – СПб: Питер, 2007. – 288 с.
8. Лидерс А. Г. Психологическое обследование семьи / А. Г. Лидерс. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 432 с.
9. Никольская И. М. Семейный диагноз и семейная психотерапия / И. М. Никольская, И. В. Добряков, Э. Г. Эйдемиллер. – СПб. : Речь, 2007. – 352 с.
10. Черников А. В. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики / А. В. Черников. – М.: Класс, 2001. – 208 с.